MECSI BEATRIX

BÓDHIDHARMA. A CHAN BUDDHIZMUS LEGENDÁS ALAPÍTÓJÁNAK ÁBRÁZOLÁSAI ÉS NÉPSZERŰSÍTÉSE JAPÁNBAN

Daruma, a japán keljfeljancsi Japán-szerte számos alakban jelenik meg, ám sajátos jegyei mindig megegyeznek. Se lába, se keze, de még a szeme feketéje is üres újkorában. Mi ez a Daruma tulajdonképp?

Daruma eredetileg a chan 禅 (japánul zen) buddhizmus vallásalapítójának, Bódhidharmának a rövidített neve. Kínaiul Putidamo 菩提達摩, koreaiul pedig Boridalmaként ejtik a nevét, és szinte mindenhol találkozunk vele, ahol a meditációs buddhizmus elterjedt. Mégis Japánban válik oly népszerűvé, hogy nemcsak a vallási élet, de a közmondások világának mindennapos résztvevője, és a politikai élet közkedvelt alakja is egyben.

Bódhidharma alakja köré számos legenda szövődik. Népszerűsége és ábrázolásainak a populáris kultúrában való tömeges megjelenése késztetett arra, hogy megvizsgáljam, hogyan is indult e legendás vallásalapító a népszerűség felé, honnan erednek és miképpen változtak a róla szóló történetek, és mint művészettörténészt elsősorban az érdekelt, hogy miként is készültek a legkorábbi ábrázolásai a vizuális művészetekben, mikor jelentek meg bizonyos legendaelemek, miféle kapcsolat van a leírt szövegek és a vizuális ábrázolások között. Többéves kutatómunka során összegyűjtöttem a Bódhidharmáról fellelhető elsődleges, illetve másodlagos írott forrásokat, amelyekből táblázatok segítségével összeállítottam az egyes legendaelemek előfordulását és megjelenési sorrendjét. Ezzel párhuzamosan összegyűjtöttem Bódhidharma vizuális médiában – elsősorban rajzokon, festményeken, szobrok formájában – előforduló ábrázolásait, majd összevetettem az írásos és képi forrásokat, hogy megérthessem a vallásos legendaképződés dinamikáját és a képek és szövegek kapcsolatát, összefüggésrendszerét.

Megvizsgálva gazdag forrásanyagunkat, nem volt nehéz észrevenni, hogy a szöveges forrásokhoz képest mennyivel gazdagabbak a képi ábrázolások. Számos olyan legendarészlet jelent meg a képeken, amelyek a szövegekben nem, vagy csak később tűntek elő. A művészek tehát nyílván nem csupán az írott forrásokra támaszkodva alkottak, hanem gyakran fordultak más forrásokhoz, amelyekből új elemeket tettek hozzá a már meglévő legendákhoz, gazdagítva és színezve az amúgy is sokrétű hagyományt. Érdekes megfigyelni, hogy

miként jelentek meg bizonyos új elemek Bódhidharma legendájában, és ezek hogyan befolyásolták a későbbi szöveges és képi ábrázolásokat.

Bódhidharma legendái dióhéjban

Bódhidharma a legendák szerint indiai származású hittérítő volt, akit a Kínában működő keresztény misszionáriusok sokáig Szent Tamás keresztény apostollal véltek azonosítani, hiszen Szent Tamás Indiában térített.[1] Egyes legendák bráhmannak, míg mások egy dél-indiai király fiának tartották, aki a mahájána buddhizmus népszerűsítésére idős korában Kínába utazott. Itt a Liang-dinasztia buddhizmust pártoló uralkodója, Liang Wudi 梁武帝 császár (uralk. 502–549) fogadta udvarában, ahol rövid beszélgetésük során hamarosan kiderült, hogy igencsak eltérő módon értelmezik a buddhizmus lényegét.[2] Nem is csoda, ha ezután Bódhidharmának nem volt maradása a császári udvarban, és így kénytelen volt Észak-Kínába távozni – a legendák szerint egy nádszál segítségével kelve át a Jangce-folyó vizén.[3] Úgy tartják, hogy ezután a híres Shaolin-kolostorhoz közel kilenc évig ült meditációban a fal felé fordulva. A hosszú meditáció alatt kezei és lábai elsorvadtak, és lehullottak – tartja egy új keletű legenda, magyarázva a japán Daruma babák kéz és láb nélküli kerek formáját –, viszont Bódhidharmát tartják a Shaolin-kungfu alapítójának, sőt, a teaivás szokásának elterjedését is sokan az ő nevéhez kötik. Bódhidharma nehezen fogadott tanítványokat, ellenben annál több ellenséget szerzett magának, ugyanis bizonyos források megemlékeznek arról, hogy vetélytársai megmérgezték.[4] De ezzel nem ért véget a történet, hiszen halála után egy kínai zarándok beszámol róla, hogy útban hazafelé látta Bódhidharmát India irányába menni. Bódhidharma kezében egy szandált tartott, aminek a párját meg is találták, miután felnyitották sírját, ami – üres volt.[5]

---

[1] Faure 1993: 45–50.

[2] Daoyuan 道原: *Jingde chuandeng lu* 景德傳燈錄, japánul: *Keitoku Dentōroku* 景德伝灯錄 (A Lámpás átadásának feljegyzései), i. sz. 1004 (T 51,2076: 219a). Lásd még: Dumoulin 1951: 67–83. Xuedou Chongxian 雪竇重顯: *Biyan lu* 碧巖錄 (Nefrit szirt feljegyzések), i. sz. 1125 (T 48,2003: 104a), lásd még: *Hekigan-shū teihon* 碧巖集定本 .

[3] Xisou Shaotan 希叟紹曇: *Wujia zhengzong zan* 五家正宗贊 (‘Dicséretek az Öt Házból, az Igaz Iskolában’), 135. A téma 13. századtól történő képzőművészeti megjelentéséről lásd Mecsi 2009.

[4] *Lidai fabao ji* 歷代法寶記 (‘Történelmi feljegyzések a tanításról’), i. sz. 774 körül (T 51,2075: 180c).

[5] Yang Xuanzhi 楊衒之: *Luoyang qielanji* 洛陽伽藍記 *(‘Feljegyzések a luoyangi buddhista kolostorokról’)*, 547, a mű fordítását lásd Wang 1984. Ezen kívül lásd még *Zutang ji* 祖堂集, 952. Erről lásd még Sekiguchi 1967: 205–210.

Bódhidharma és Japán

Japánban Bódhidharma alakjához további legendákat kapcsoltak, elhozván őt a Japán-szigetekre. A *Nihonshoki* 日本書紀 (i. sz. 720) 22. kötetében olvashatjuk a következő történetet Shōtoku hercegről 聖徳太子 (i. sz. 574–622), a buddhizmus jeles támogatójáról, a 17 cikkelyes alkotmány megalkotójáról:

> A 12. hónap első napján Shōtoku herceg Kataokába ment. Egy éhező ember feküdt az út mentén. Shōtoku herceg megkérdezte a nevét, de az nem válaszolt. A herceg adott neki enni, aztán betakarta a saját ruhájával, majd azt mondta neki, hogy aludjon nyugodtan, és a következő verset költötte neki: „Sajnálat a kataokai úton fekvő szegény éhező vándornak! Bizonyára szülők nélkül kellett felnőnie, nincs hát egyetlen kedves szerető ember sem számára? Sajnálat szegény éhező vándornak!" Másnap Shōtoku herceg egy szolgát küldött arra a helyre, hogy nézze meg, hogy van az az ember, akivel előző nap találkozott. A szolga, amikor visszajött, azt a hírt hozta, hogy az éhező ember már meghalt. Erre Shōtoku herceg nagyon elszomorodott. Aztán azon a helyen, ahol találkoztak, eltemettette és készíttetett neki egy sírt. Néhány nappal később Shōtoku herceg elmondta a kísérete egyik tagjának, hogy az az éhező ember, aki akkor ott feküdt az úton, nem egy közönséges ember volt, hanem bizonyosan egy szent ember. És egy szolgát megint elküldött, hogy menjen és nézze meg (a sírt). Amikor visszatért a szolga, azt mondta, hogy a sír ugyanolyannak látszott, mint annak előtte, viszont amikor felnyitotta és megnézte, a holttest nem volt ott. Csak az a ruha feküdt összehajtogatva a koporsó tetején, amit a herceg adott neki. Shōtoku herceg visszaküldte a szolgát, hogy hozza vissza a ruhát. És ezután ugyanúgy hordta azt a ruhát, mint annak előtte. Az akkori emberek nagyon csodálkoztak, és mondták: „Csak egy szent ember ismeri fel a szent embert. És ez bizonyosan így van." És ezután sokkal jobban tisztelték.[6]

Az éhező vándor Bódhidharmával való azonosítását a tiantai 天台宗 (japán: tendai)-iskola propagálta erőteljesen, mégpedig a következők miatt: Shōtoku hercegről, a buddhizmus első jeles támogatójáról Japánban a tendai iskola úgy tartotta, hogy Nanyue Huisi 南嶽慧思 (i. sz. 517–577) tiantai mester, a tiantai iskola első pátriárkájának megtestesülése. Nanyue Huisiről pedig úgy tartották, hogy valaha Bódhidharma tanítványa volt.

Erről *Kōjō* 光定 (i. sz. 779–858) *Denjutsu isshinkaimon* 伝述一心戒文[7] című írásában olvashatunk. Itt, a Tiantai-hegyen (amiről a nevét is kapta az is-

---

[6] *Nihonshoki* 98–99.
[7] T 74,2379: 653b.

kola) Bódhidharma és Nanyue Huisi beszélnek arról, hogy a következő életben Japánban fognak újjászületni és itt újra találkoznak majd. Majd ezután Shōtoku herceg (mint Nanyue Huisi reinkarnációja) találkozik az éhező koldussal az út mentén, akiben felismeri régi mesterét, Bódhidharmát. *Kōkan Shiren* 虎関師錬 (1278–1348) *Genkō shakusho* 元亨釈書 című írásának (i. sz. 1322) 15. kötetében szintén beszél az éhező vándorról, aki nem más, mint Bódhidharma. Szintén a 14. századból maradt ránk *Kōshū* 光宗 (i. sz. 1276–1350) *Keiran Shūyōshū* 渓嵐拾葉集 című tendai enciklopédiája is, amiben a szerző Bódhidharma és a tendai iskola valódi alapítója, Zhiyi 智顗 (i. sz. 538–597) tanításait állítja szembe egymással, ahol az utóbbi kerül ki győztesen.[8]

Ez a legenda Shōtoku herceg tiszteletével párhuzamosan egyre mélyebben beágyazódott a köztudatba. Olyannyira, hogy Bódhidharma személye és Japán igen erősen és meglehetősen furcsa módon kapcsolódik össze, s a populáris kultúra részévé válva az indiai misszionárius kilépve a templomok falai közül elvegyült a japán emberek mindennapjainak színes forgatagában.

Szentből játékbaba?

De hogyan is válhatott a legendás vallásalapító játékbabává? Daruma képzőművészeti ábrázolásainak eredetét, a vallásalapító legendás életével összefüggő hiedelmeket és a japán mindennapi életben betöltött szerepét összevetve szemlélhetjük azt a folyamatot, ahogy a szent alakja az idők során fokozatosan popularizálódott, s végül játékbabává alakult át.

A Bódhidharma-ábrázolások eredete az arhat-ábrázolásokra nyúlik vissza, ahol az arhatok sorából két típust kiemelve elkezdtek ellátni a Bódhidharmára jellemző attribútumokkal, ismertető jegyekkel. Az egyik típus a kopasz szerzetes, a másik pedig a szőrös, nagydarab idegen ábrázolása volt.[9] A buddhista templomok számára készített festményeket általában hivatásos festők készítették, rendszerint a hagyományos ábrázolásmódot követve, míg a szerzetesek által készített festmények inkább a meditációt segítő, jóval összetettebb funkciójú tusfestmények voltak, ahol a hagyományos ábrázolási módoktól eltérő, igen sokféle ábrázolásmódokkal is találkozhatunk.

Az Edo-korszaktól 江戸時代 (i. sz. 1603–1867) kezdve számos meggyőző példa mutatja, hogy a zen szerzetesek Bódhidharmaként ábrázolták magukat, mintegy önarcképként. Jól látható ez Fūgai Ekun 風外慧薫 (i. sz. 1568–1654)

[8] T 76,2410: 532b. Itt Bódhidharma képviseli a tiszta tanítást, a különleges áthagyományozást függetlenül az írásoktól (*kyōge betsuden* 教外別傳), míg Zhiyi egy sokkal eklektikusabb álláspontot követ, amiben a zen meditáció és a vallásos szövegek egymással való harmóniájára törekszik (*kyō zen ichi* 教禅一) (T 76,2410: 532b).

[9] Mecsi 2003, Mecsi 2014

képein, de Nakahara Nantembō 中原南天棒 (i. sz. 1839–1925) és Yūzen Gentatsu 猷禅玄達 (i. sz. 1842–1918) Bódhidharma-ábrázolásain már a modern fotográfia is lehetővé teszi e képek összehasonlítását festőikkel. A monokróm tusfestéssel a művészeknek egyre nagyobb szabadságuk volt az absztrakt kifejezésekre, ahogy a részletek elhagyása kitágítja a képzelőerőt.

Az egyik legérdekesebb fejlemény az egyvonalas Bódhidharma (japán: Ippitsu Daruma 一筆だるま), amely csak a meditálómester körvonalait ábrázolja, végül egy üres körré (japán: *ensō* 円相) alakul, ami a tökéletes megvilágosodás szimbóluma. Az egyszerűsített Bódhidharma-portrék készítése a 14. században kezdődött, amikor Bódhidharma ruháját kevés és erőteljes kalligrafikus ecsetvonással vitték fel a kép felületére, míg az arc és a mellkas ábrázolása sokkal részletezettebb módon került megfestésre.[10] A humor sem hiányzik az egyvonalas Daruma-portrékról: gyakran találunk a képeken verseket, amelyek Bódhidharma meditáló alakját egyenesen zöldségekhez hasonlítják. Nakahara Nantenbō (1839–1925) *Falnéző Daruma* (*Menpeki Daruma* 面壁達磨) című 1909-es tusfestményén a következőket olvashatjuk:

Ez volna nagy pátriárkánk alakja
szemben a fallal?
Vagy ez egy dinnye vagy padlizsán
Yahata környékéről, Yamashiróból?
Bele kell harapni, akkor megtudod…[11]

Ennek a humornak a zen buddhizmus szempontjából is óriási a jelentősége, mert felhívja a figyelmet a valóság és az illúzió közötti különbségtételre.

Bódhidharma megjelenik az *ukiyo-e* 浮世絵 paródiákban, ahol az Edo-kor félvilági életében jelenítik meg, együtt egy kurtizánnal, akivel épp ruhát cserélnek,[12] de más módon is megjelenítik Daruma alakját, nem mindig a legtiszteletreméltóbb módon. Sőt, bizonyos esetekben Bódhidharma figuráját egyenesen nőként ábrázolják.[13] A keljfeljancsi formájú (*okiagari* 起き上がり) Daruma babák női változatainak megjelenése érdekes jelenség, szoros kapcsolata az orosz matrjoska babák kialakulásával immár bizonyított tény.[14]

Mi a kapcsolat a vallásalapító és különösen az Edo-korban népszerű Daruma figurája között? Bernard Faure Bódhidharma legendáihoz kapcsolható szimbolikus képzettársításokra vezeti vissza a Darumához köthető, Edo-kor-

[10] Mecsi 2008a.
[11] Stevens 1990: 86–87.
[12] McFarland 1987: 82.
[13] Kidō 1978 (1932).
[14] Mecsi 2003: 119; Mecsi 2008: 230.

ban népszerű szokásokat és hiedelmeket.[15] Bódhidharmát a legendák szerint megmérgezték vetélytársai, ezért kortársai ártó, bosszúra éhes halottnak képzelhették el (*gōryō* 御霊). A Shōtoku herceggel a kataokai keresztúton való találkozás felidézi a ruhaáldozat szokását a veszélyesnek tartott helyeken.[16] A kataokai keresztút eredetileg is fontos rituális helynek számított, ahol tisztító rítusokat végeztek (*chimata* 衢). Ezeknek a tisztító rítusoknak a központi alakja egy tűzisten (vörös színű istenség) volt, akinek a feladata a föld megtisztítása volt az ártó szellemektől. Ezen alkalmakkor babákat is használtak (*hitogata* 人形), akiket az uralkodó ruhájába öltöztettek, és áldoztak fel.[17] Amennyiben Bódhidharmát ártó szellemnek képzelték, talán nem véletlen, hogy a népi képzelet összekapcsolta a keresztúton megjelenő koldus figurájával, akinek engesztelő áldozatként, és nem pedig jótékonyságból ajánlhatta fel a herceg a köntösét.

Bódhidharmát a lovak és majmok védelmezőjének is tartják. Ez az elképzelés kapcsolatban állhat Shōtoku herceggel, aki a hagyomány szerint istállóban született („az istálló hercege", *umayado* 厩戸皇子), és születésekor Bódhidharma ló formájában háromszor elnyerítette magát.[18] Darumát a lódoktorok védőjeként is tisztelték az Edo-korban.

A majmokat himlő elleni rítusokban használták, és majomtáncot (*saru-mawashi* 猿まわし) rendeztek, hogy megállapítsák, vajon a betegség súlyos vagy könnyű kimenetelű lesz-e. A *Saru-mawashi no ki* 猿まわしの記 című írásban olvashatjuk, hogy „A majomtánc *(sarumawashi)* fő istensége (*honzon* 本尊) az első pátriárka (vagyis Bódhidharma), védő istensége pedig Sarutahiko 猿田毘古."[19]

Bódhidharma betegségelhárító szerepe valószínűsíthetőleg kapcsolódik egy *shōjō* 猩猩 nevű figurához (japánul ez a szó orangutánt is jelent), aki a majom és az ember ismertetőjegyeivel rendelkezik, és nagyon szereti az alkoholt, amitől általában vörös színű az arca.[20] Japánban a skarlátlázat ezért „orangután-láznak" is nevezték.[21] Kida Teikichi 木田 定吉 leírja, hogy a Muromachi-korban az orangután alakja különös módon átalakult egy tengerben élő szerencseisten alakjává, aki halhatatlanságot ad az embereknek. Egy időben még a hét szerencseisten csoportjában is ábrázolták.[22] Őt tartják a soha ki nem ürülő

[15] Faure 2004.
[16] Rotermund 1998: 19–20.
[17] Michael Como, idézi Faure 2004: 509–538.
[18] Kidō 1978: 526.
[19] Kidō 1978: 527.
[20] Gabi Greve: Omamori. Japanese Amulets (http://omamorifromjapan.blogspot.hu/2011/09/shojo-heavy-drinker.html, hozzáférés: 2014.02.23).
[21] Faure 2004: 509–538; Rotermund 1991: 274.
[22] Kida 1976, idézi: Rotermund 1991: 274.

boroskancsó tulajdonosának is, de ártó szellemnek is vélték egyúttal (*goryō*), azon emberek ártó szellemének, akik nem a szülőföldjükön haltak meg. Ezen kívül még járványistenségnek (*hōsōgami* 疱瘡神) is tekintették, különösen a himlővel kapcsolatban, valószínűleg vörös színének köszönhetően. Az 1836-ban megrendezett Hōsōgami ünnepséget *shōjō matsuri*nak 猩々祭り is hívták.[23] A *shōjō*-baba hasonlít a Daruma babára, és gyakran imádkoztak hozzá a himlő sújtotta házakban. A shōjō-kultusz az Ōbaku 黄檗 zen alapítójához, Yinyuan Longqi 隠元隆琦 (japán: Ingen *Ryūki*) nevéhez fűződik, aki a rítust bevezette, hogy enyhítse a himlőbetegséget.[24] A hagyomány szerint maga Ingen volt a modellje a kis keljfeljancsi babáknak (*okiagari koboshi* 起き上がり小法師). Köszönetként, hogy a *shōjō*-kultusz bevezetésével enyhítette a himlőbetegséget, követői az ő képmását használták fel a Kínában már ismert „visszapattanó öregember" (*budaoweng* 不倒翁, japán *futō-o*) alakjában, és így *shōjō* és a szerzetes formájú keljfeljancsi egymás mellett váltak a tisztelet tárgyaivá.

Bernard Faure kapcsolatot vél felfedezni Bódhidharma és az idegen járványistenségek között a tendai-iskola Miidera 三井寺 ágának dokumentumaiban.[25] Ebben az esetben a források nem említik Bódhidharma személyét, de szót ejtenek itt egy bizonyos *Shinra myōjin* 新羅明神 nevű istenségről mint védőszentjükről, aki Bódhidharmához hasonlóan a Song-hegyen 嵩山 lakott egy barlangban (Bódhidharmáról is úgy tartják, hogy a kolostor melletti barlangban töltötte kilenc éves meditációját). Shinra myōjin volt a Song-hegy hegyi szelleme. Neve („Shinra") utal a koreai Silla királyságra, ami azt jelenthette, hogy „idegen", a „kontinensről érkező". Ugyanúgy idegen, mint Bódhidharma Kínában. A chan hagyomány úgy tartja, hogy a Song-hegy szelleme, akit időnként a Song-hegy királyának is neveztek, elsajátította a chan tanításokat az északi chan iskola mestereitől. Főtemploma megegyezik azzal a híres barlanggal, amiről úgy tartják, hogy Bódhidharma itt töltött kilenc évet meditációban. Elképzelhetőnek látszik tehát, hogy a népi képzelet összekapcsolta a haragos indiai aszkétát az adott hegy szellemével. Ez az elképzelés azért is érdekes, mert a hegyi szellem *démonűző erővel bír*, így nem véletlen, hogy Bódhidharma piros ruhás alakjához is hasonló erőket társítottak Japánban.

Daruma jószerencse-szimbólumként volt használatos (*engimono* 縁起物), amelyet a házioltáron (*kamidana* 神棚) helyeztek el, mielőtt játékbabává vált volna. A Daruma-baba azonban ma már a japán tömegkultúra szerves része.

---

[23] Fude Makase 筆まかせ: Nihon shomin seikatsu shiryō 日本庶民生活史料 1836, idézi: Rotermund 1991: 274 és Faure 2004: 509–538.

[24] *Jūshū honsō kōmoku keimō* 本草綱目啓蒙 1844, idézi Rotermund 1991: 96–97 és Faure 2004: 509–538.

[25] Faure 2004: 509–538.

Japán-szerte tartanak Daruma-vásárokat, vannak kifejezetten Darumának szentelt templomok és emlékhelyek, ábrázolása megjelenik a vasútállomások falán, de még a hóembert is „hó Darumának" hívják. A Daruma-babához kötődő egyik legérdekesebb szokás – az úgynevezett szem-berajzolás – megmagyarázza, miért nincs szeme az újonnan vásárolt babának. Daruma egyik szembogarának berajzolásakor kívánni kell valamit, s a másikat csak akkor lehet berajzolni, ha a kívánság teljesült.[26] A szem-berajzolás rítusán keresztül Daruma még a politikai életbe is beszivárgott: Daruma szemét a politikai választások nyertese nagy nyilvánosság előtt rajzolja be (ez a győzelmi vagy választási Daruma).

A *Daruma otoshi* だるま落とし egy öt korongból álló oszlop Daruma fejével. A játék lényege, hogy úgy kell a legalsó korongot kiütni egy kis fakalapács segítségével, hogy az oszlop ne dőljön fel. Ezen kívül láthatunk Daruma alakú kulcstartót, dobókockát, kiugró szemű Daruma-babát, Daruma képét ábrázoló fatáblákat, s természetesen magát a fából készült babát számtalan alakban.

Gyerekeknek szóló mesékben és mondókákban is megjelenik a Daruma-baba mint betegségűző talizmán. Kifejezetten himlő ellen volt hatásos, ha a beteg gyermek ágya mellé helyezték. A baba piros színe is kapcsolatba hozható a betegségelhárító szereppel. A himlőben szenvedő gyermekkel piros csuklyát viseltettek, vörös színű a vér, az életadó, így nem csoda, ha a vörös színt már ősidőktől fogva démonűzőnek tartották. De Bódhidharmát a termékenységgel is kapcsolatba hozta a népi képzelet, ahol a selyemhernyó-tenyésztő vidékeken a selyemhernyógubók Daruma-babára emlékeztető alakja miatt magukból a gubókból is készítettek Daruma-babákat. Itt a szemberajzolási rítust a selyemhernyók kikeléséhez igazították.

Az ezoterikus zen iskolák is kapcsolatba hozták Bódhidharmát a születéssel, mégpedig olyformán, hogy Bódhidharma kilencévi elzárt meditációját az anyaméhben eltöltött kilenc hónappal azonosították. Írásos forrásokban arra is választ adnak, miért is ábrázolták Bódhidharmát piros lepelben. Ez a vörös lepel nem más, mint a magzatburok. Ennek közvetett forrása egy Rinzai kommentár lehet a *Kapujanincs átjáró* című kóangyűjteményhez, amelyben a Xiangyan 香嚴 így magyarázta el a chan lényegét:

> Éppen olyan, akár egy ember, aki fogaival erősen kapaszkodva lóg le egy fáról, de kezei nem érik el az ágat, lábait pedig nem tudja megvetni

[26] A szem berajzolásának rítusa a szerencsejátékokhoz is kapcsolódik a japán nyelv kezdvelt szójátékai miatt. A szemberajzolós Daruma baba neve: *Me dashi Daruma* 目だし達磨**.** A szem 目 és a dobókocka nyerőszámai 芽 írásjegyének ugyanaz a kiejtése *(me),* így egy japán szójátékkal a szemberajzolás felidézi a „szerencsedobás" jelentést, sőt a gratuláció (*omedeta* おめでた) szavait is.

> a törzsén. Ekkor valaki megáll a fa tövében, és azt kérdi tőle: „Mit jelent az, hogy Bódhidharma nyugatról érkezett?" Ha a szerzetes nem felelne, ezzel megtagadná hite diktálta kötelességét, ha viszont válaszol, elveszti életét. Mikor viselkedik helyesen?[27]

A fent említett kommentár az esetet végig a születés szimbólumaként értelmezi: a fa az anya teste, az ember a fán a magzat az anyaméhben. A foggal való kapaszkodás az ágakba: az anyatejhez való kötődés már a magzati időszak alatt.

Bódhidharma tehát nem egyszerűen egy a buddhizmus őshazájából, Indiából érkező vallásalapító, akihez a későbbi zen-iskolák legitimitásuk érdekében kötötték iskolájukat. Ennél jóval több. Bódhidharma, amint Japánba érkezett, egy sokkal átfogóbb és szövevényesebb hitvilág részévé vált, elvilágiasodott, és már nem csupán mint az indiai meditációs mester hús-vér személyisége jelenik meg a képzeletben, hanem mint egy csodatévő, taoista halhatatlanok módjára viselkedő betegségelhárító istenség, akivel a mindennapi élet során újra-meg újra találkozhatunk. Piros ruhás alakja az Edo-kortól fogva mindenhol látható, a gyerekszobáktól kezdve a nyilvánosházakon át a kisvendéglők kirakataiig, de azért ne felejtsük el: ha részévé is vált a világi életnek, alakja még mindig tisztelet tárgya a zen kolostorokban, és még ha az elvilágiasodott Daruma-baba is kerül vissza a templomokba, alapvető jelentése a zen buddhizmust gyakorlók között továbbra is őrzi a tisztelt vallásalapító emlékét.

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

Biyan lu 碧巖錄 ['Nefrit szirt feljegyzések'], Xuedou Chongxian 雪竇重顯. In: Taishō 48,2003.

Denjutsu isshin kaimon 伝述一心戒文 ['"Az egyetlen tudatra vonatkozó előírások" című írásról"], Kōjō 光定. In: Taishō 74,2379.

Jingde chuandeng lu 景德傳燈錄 ['A Lámpás átadásának feljegyzései'], Daoyuan 道原. In: Taishō 51,2076.

Genkō Shakusho 元亨釈書 ['A buddhizmus története a Genkō-korszakban'], Kōkan Shiren 虎関師錬 (1278–1348). In: *Dai Nihon Bukkyō zensho* 大日本佛教全書, szerk. Takakusu Junjirō et al. Tōkyō: Yoseido, 1921–1922. Repr.: Suzuki gakujutsu zaidan edition. Tōkyō: Kodansha 1970–1973, vol. 62: 66–230.

Hekigan-shū teihon 碧巖集定本. Tōkyō: Itō Jūten, Risō-sha, 1963.

Keiran Shūyōshū 渓嵐拾葉集 ['Ködös völgyekben szedett levelek gyűjteménye'], Kōshū 光宗 (1276–1350). In: Taishō 76,2410.

Lidai fabao ji 歴代法寶記 ['Történelmi feljegyzések a Tan drágakövéről']. In: Taishō 51,2075.

Nihonshoki 日本書記 ['Japán krónikája']. Translated from classical Chinese to Japanese by Inoue Mitsusada. Tōkyō: Chūō Koronsha, 1987.

[27] Ford. Miklós 1994: 51; *Wumenguan* 無門關 5.

Taishō = *Taishō shinshū daizōkyō* 大正新脩大蔵経. Szerk. Takakusu Junjirō 高楠順次郎 és Watanabe Kaigyoku 渡辺海旭, 85 köt. Tōkyō: Taishō Issaikyō Kankōkai, 1924–32.

Wujia zhengzong zan 五家正宗贊 [‘Dicséretek az Öt Házból, az Igaz Iskolában’], Xisou Shaotan 希叟紹曇. In: *Xu Zangjing* 續藏經, reprint of *Dai Nihon zokuzōkyō* 大日本續藏經 78,1554.

Zutang ji 祖堂集 [‘Feljegyzések a pátriárkák csarnokáról’]. In: Yanagida Seizan 柳田聖山 (ed.) 1974. *Sōdōshū* 祖堂集. Kyoto: Chūun shuppansha.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

Dumoulin, H. 1951. „Bodhidharma und die Anfänge des Ch’an Buddhism.” *Monumenta Nipponica* VII.1–2: 67–83.

Faure, Bernard 1993. *Chan Insights and Oversights. An Epistemological Critique of the Chan Tradition.* New Jersey: Princeton University Press.

Faure, Bernard 2004. „La double vie du patriarche.” In: Kyburz, Josef A. et al. (eds.) *Reflets du Japon ancient et moderne*. Paris: Editions Philippe Picquier, 509–538.

Kidō Chūtarō 木戸忠太郎 1978. *Daruma to sono shosō* 達磨と其諸相 [*Bódhidharma és ábrázolásai*]. Tokyo: Heigo Shuppan-sha. [A 1932-es kiadás reprintje].

McFarland, H. Neill 1987. *Daruma: The Founder of Zen in Japanese Art and Popular Culture*. Tokyo and New York: Kodansha International.

Mecsi Beatrix 2008. “The Power on Images on Texts Re-Examined: The Case of Bodhidharma’s Crossing and the Mass-Consumtion of Bodhidharma-images in Japan and Contemporary South Korea.” *Archiv Orientální / Oriental Archive: Journal of African and Asian Studies* 76: 217–249.

Mecsi Beatrix 2008a. „Átkelés a nádszálon. Kép és szöveg kapcsolata a kelet-ázsiai vallásos művészetben.” In: Szele Bálint (szerk.) *Pro Scientia Aranyérmesek IX. Tudományos konferenciája, Kaposvár.* Budapest: Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, 46–58.

Mecsi Beatrix 2009. “Az ‘Átkelés a nádszálon’ legenda eredetének kérdéséről.” *Távol-keleti Tanulmányok* 2009/2: 103–122.

Mecsi Beatrix 2014. „Bodhidharma in China, Korea and Japan: Models for representations and commercialization of the legendary founder of Chan Buddhism in East Asia.” In: Lopes, Rui Oliveira (ed.) *Face to Face*, *The Transcendence of the Arts in China and Beyond – Historical Perspectives.* Lisbon: CIEBA/FBAUL, 170–200.

Miklós Pál (vál., kínaiból ford., a jegyzeteket és az utószót írta) 1994[2]. *Kapujanincs átjáró, Kínai csan-buddhista példázatok.* Budapest: Helikon. [1987[1]]

Rotermund, Hartmut O. 1991. *Hōsōgami ou la petite vérole aisément: Matériaux pour l’étude des épidémies dans le Japon des XVIIIe, XIXe siècles.* Paris: Maisonneuve & Larose.

Rotermund, Hartmut O. 1998. *Pèlerinage aux neuf sommets:* Carnet de route d’un religieux itinérant dans le Japon du XIXe siècle. Paris: CNRS Editions.

Sekiguchi Shindai 関口真大 1967. *Daruma no kenkyū* 達摩の研究 [Kutatások Bódhidharmáról]. Tōkyō: Iwanami Shoten.

Stevens, John Yelen – Rae, Alice 1990. *ZENGA, Brushstrokes of Enlightenment*. New Orleans: Museum of Art.

Wang Yi-tung 王伊同 (trans.) 1984. *A Record of Buddhist Monasteries in Loyang by Yang Hsüan-chih.* New Jersey: Princeton University Press.